

Kőszegi Lapok

1999.

HELYTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

4. szám

A KŐSZEG KÖRNYÉKI NÖVÉNYEK NEVEI RÉGEN ÉS MA

Bevezetés

A botanikai kutatás Nyugat-Európában a 16. században indult meg. Magyarországot ekkor a török hódítás fenyegette és hazánk területének nagy része másfél évszázadon át hozzáférhetetlenné vált a tudományos kutatás számára.¹

Ezen időszakra esik az a korszak, amikor Nyugat-Magyarországon a Batthyányak vendégszeretettel élvezve dolgozott és készítette el flóraművét **Carolus Clusius** (*Charles de L'Écluse*) (1526-1609), németalföldi orvosbotanikus.²

A 18. század végéig több európai, köztük jó néhány magyar botanikai munka is napvilágot látott. Az új fajok felfedezése és az önkényes vagy népies névadást alkalmazó növénytaní nomenklatura rendkívül nehézkessé tette a szakmai eligazodást. **Carl Linné** (1707-1778) 1753-ban megjelent *Species plantarum* című munkájában a fenti állapotot feloldandóan vezette be a *binominális nomenclatura* használatát. Minden fajnak kettős nevet adott, megnevezte a nemzetséget (*genus proximum*) és pontosította a fajt (*differentia specifica*).

A 19. század végére elkészültek egyes magyarországi területek flóraművei és köztük Kőszeg és környékének botanikai feltárása is.

Vajon mennyire ismerjük Kőszeg környékének növényeit? Mi lehet a mai neve a *czinadoniai godircznak*, az *erdei hunyásznak*, a *zilálthaju bordalapnak*?

Jelen dolgozatban a flórakutatás rövid története mellett **Chernel Kálmán** (1822-1891) kőszegi monográfiájában közölt, **Freh Alfonz** (1832-1918) által 1876-ban összeállított 676 növény nevet közlő fajlistájának részletét, növényneveit és jelenlegi tudományos neveit mutatom be.³

A Kőszeg környéki flórakutatás vázlatos története

Clusius után a Kőszegi-hegység növénytaní kutatásaiban csak az 1800-as évek második felében következett olyan látványos változás, amelynek eredményeként hosszú ideig a területet az egyik legjobban ismert,

„kikutatott” magyar tájegységnek tartották. Ebben a munkában kőszegi tudósok oroszánrészt vállaltak.

Freh Alfonz, a gimnázium Szent Benedek rendi tanára több összefoglaló botanikai munkát jelentetett meg. Ezeket a dolgozatok a gimnáziumi „*tanuló ifjúság érdekeit szem előtt tartva*” készítette el, és a kőszegi gimnázium tanítványainak ajánlotta⁴

Piers Vilmos (1838-1920) a katonai hivatást választotta és 1866-tól a kőszegi katonai felsőnevelő intézetben tevékenykedett. Kitartó munkája eredményeként a kryptogam flóra avatott ismerőjévé vált.⁵

Freh Alfonz arcképe⁶

¹ Kováts Dezső: A flórakutatás kezdetei. In: Magyarország növényvilága, Főszerk. Járáiné Komlódi Magda Bp., 1995. 414. p. (Pannon enciklopédia 3.)

² Bartha Dénes: A Kőszegi-hegység flóra- és vegetációkutatásának története. In: A Kőszegi-hegység vegetációja. Szerk. Bartha Dénes. Kőszeg – Sopron, 1994. 13. p.

³ Freh Alfonz: Növényzet. In: Chernel Kálmán: Kőszeg sz. kir. város jelene és múltja. I. kötet. Szombathely, 1877. 28-49 p.

⁴ Freh Alfonz: Kőszeg viránya. In.: Értesítő a kőszegi Szent Benedek r. kisgymnáziumról 1875/76. Kőszeg, 1876. 3-63. p.
Freh Alfonz: Kőszeg és vidékének viránya. In: Kőszegi kath. gimn. Értesítő 1882/83, Kőszeg, 1883. 3-63. p.

⁵ Bartha i. m. 14. p.

⁶ Vig Károly: A Nyugat-magyarországi-peremvidék állattani kutatásának rövid története = Vasi Szemle (VSz), 1997. 272. p.

Waisbecker Antal (1935-1916) járási tisztii főorvos Freh első publikációjának kiegészítése érdekében jelentette meg, pontosította összegzéseit.⁷

A századvég legtokéletesebb vasvármegyei flórafeldolgozását **Borbás Vince**⁸ (1844-1905) készítette, aki akkor a pesti egyetem oktatója volt. A kőszegi botanikusok terepismereteiket, herbáriumi adataikat osztották meg vele.

A 20. század elején a jogászként kiváló botanikussá lett **Gáyer Gyulán** (1883-1932), a modern növénysoziológia és növényföldrajz megteremtőjeként is ismert **Soó Rezsőn** (1903-1980) kívül a kőszegi **Visnya Aladár** (1978-1959) kutatta környék flóráját és vegetációját. Tanárként, muzeológusként földrajzzal, kémiával, csillagászzal, meteorológiával, matematikával, zoológiával és botanikával foglalkozott. Sokan őt tekintik Vas megye utolsó polihistorának.⁹ **Horváth Ernő** (1929-1990) szombathelyi muzeológus – a Chernel kert megmentője¹⁰ – az „Alpokalja természeti képe” kezdeményezéssel nagyban hozzájárult, ahhoz, hogy a vasfüggöny jelenlétének ellenére folyamatos eredmények legyenek a Kőszegi-hegység növényvilágáról.

Az utóbbi tíz évben újra élénkült Kőszeg környékének növénytanai központi vizsgálata. A több apró közlemény mellett **Bartha Dénes** és munkatársai,¹¹ valamint **Kovács J. Attila**¹² és **Király Gergely**¹³ munkái mérőkövek tekinthetők a terület botanikai kutatásainak sorában.

Névváltozások

Különösen érdekesek a magyar nevekben az elmúlt száz év alatt bekövetkező változások. E változások törvényszerűen következtek be. 1807-ben a debreceni **Diószegi Sámuel** és **Fazekas Mihály** – a *Ludas Matyi* szerzője – kiadta a Magyar Fűvészkönyvet, már Linné rendszerét követve. Szigorúan követték a kettős nevezéktant, ehhez azonban meg kellett teremteni a szaknyelvet. A fajok elkülönítése a jelzőkkel viszonylag egyszerűen megtehető, ha ismert a nemzetségnev. Mivel korábban nem voltak kialakult nemzetségnevek a szerzők (elsőként Diószegiék) elképesztő *genus* neveket kreáltak. Az ötletszerű, elvonatkoztatott szóalkotás mellett az egyes növények tájneveinek átültetése (pl.: *burgonya*) és a latin nevekhez hangzásban közelálló magyar nevek adása vált gyakorlattá (*Scilla* → *csilla*)¹⁴.

Valószínűleg mindenen tútesz a *Pyrola* nemzetség magyar neve: *csahajsz*. Ezen növények porzószállai jobbra-balra görbülnek, ezért az igásokrók terelőszarvairól - Csá! Hajsz! - alkottak nekik nevet.¹⁵ Bár a fent említett kőszegi munkában ez a név már nem szerepel (helyette: *körtike*), sok hasonló ihletésű kifejezés jelen van a listában.

A régies, még a nyelvújítás eszmeiségét magukban hordozó magyar nevek az elmúlt évszázadban egyszerűsödtek, néhol sablonossá váltak. A latin nevekben kevesebb változás történt, itt főleg az új rendszertani kutatások tették indokolttá a névváltozást.

Enumeráció

A felsorolás első két oszlopa a Chernel Kálmán monográfiájában megjelent latin illetve magyar neveket tartalmazza. A második két oszlopban ugyanezen fajok mai nevei olvashatók először latinul, majd magyarul.

Keszei Balázs

*Ciklameen, ligeti fűrtzirom (Cyclamen europeum)*¹⁶

⁷ *Waisbecker Antal*: Kőszeg és vidékének edényes növényei. 2. jav. bőv. kiad. Kőszeg, 1891. 70 p.

⁸ *Borbás Vince*: Vasvármegye növénygeográfiai viszonyai. In: Vasvármegye. Szerk. Sziklay János, Borovszky Samu. Budapest, 1898. 497-536. p. (Magyarország vármegyéi és városai)

⁹ Bartha i. m. 21. p.

¹⁰ *Balogh Lajos*: A száz éves kőszegi Chernel-kert = VSz 1994. 186-187. p.

¹¹ A Kőszegi-hegység vegetációja. Szerk. Bartha Dénes. Kőszeg-Sopron, 1994. 198 p.

¹² *Kovács J. Attila*: A Kőszegi-hegység és Kőszeg-hegyalja réttársulásai. In: A Kőszegi-hegység vegetációja. Szerk. Bartha Dénes. Kőszeg-Sopron, 1994. 147-174. p.

¹³ *Király Gergely*: A Kőszegi-hegység edényes flórája. Sopron, 1996. 414 p. (Tilia 3.)

¹⁴ *Bárczi Géza* – *Benkő Lóránd* – *Berrár Jolán*: A magyar nyelv története. Bp., 1987. 551. p.

¹⁵ *Rab János*: A névadás tanulságai. In: Magyarország növényvilága. Főszerk. Járainé Komlódi Magda Bp., 1995. 247. p. (Pannon enciklopédia 3.)

¹⁶ *Csapody István*: Szemelvények Loew Frigyes Károly és Deccard János Kristóf Soproni flórájából (1739) = Liceumi füzetek. 1992. 2. sz. 19. p.

<i>latin név (1877)</i>	<i>magyar név (1877)</i>	<i>latin név (1999)</i>	<i>magyar név (1999)</i>
<i>Thalictrum aquilegifolium</i>	czámolylevelű virnánecz	<i>Thalictrum aquilegiifolium</i>	erdei borkóró
<i>Ranunculus ficaria</i>	saláta szironták	<i>Ficaria verna</i>	salátaboglárka
<i>Nigella arvensis</i>	mezei kandilla	<i>Nigella arvensis</i>	borzaskata
<i>Asplenium Trichomanes</i>	zilálthaju bordalap	<i>Asplenium trichomanes</i>	aranyos fodorka
<i>Stachys sylvatica</i>	erdei hunyász	<i>Stachys sylvatica</i>	erdei tisztosfü
<i>Delphinium Consolida</i>	szarkaláb sarkvirág	<i>Consolida regalis</i>	mezei szarkaláb
<i>Chelidonium majus</i>	czinadoniai godircz	<i>Chelidonium majus</i>	vérehulló fecskefü
<i>Nasturtium officinale</i>	orvosi rezsuka	<i>Nasturtium officinale</i>	vízitorma
<i>Cardamine pratensis</i>	kakuk foszlár	<i>Cardamine pratensis</i>	réti kakukktorma
<i>Dentaria enneaphilla</i>	kilenclevelű fogasír	<i>Dentaria bulbifera</i>	hagymás fogas-ír
<i>Dentaria bulbifera</i>	gumótermő fogasír	<i>Dentaria bulbifera</i>	hagymás fogas-ír
<i>Sisymbrium Sophia</i>	zsófia zsombor	<i>Descurainia sophia</i>	sebforrasztófü
<i>Cyclamen Europaeum</i>	ligeti fürtszirom	<i>Cyclamen purpurascens</i>	erdei ciklámen
<i>Sinapis arvensis</i>	vetési mustár	<i>Sinapis arvensis</i>	vadrepce
<i>Lunaria annua</i>	tokás lapicz	<i>Lunaria annua</i>	kerti holdviola
<i>Capsella bursa pastoris</i>	pásztor tarsolyfü	<i>Capsella bursa-pastoris</i>	közönséges pásztortáska
<i>Helianthemum Fumana</i>	kacs körös tetemoldó	<i>Fumana procumbens</i>	naprózsa
<i>Viola odorata</i>	szagos viola	<i>Viola odorata</i>	illatos ibolya
<i>Cucubalus baccifer</i>	bogyótermű kukuba	<i>Cucubalus baccifer</i>	szegfűbogyó
<i>Stellaria media</i>	gyenge csillaghur	<i>Stellaria media</i>	tyúkhúr
<i>Hypericum perforatum</i>	csengő linka	<i>Hypericum perforatum</i>	közönséges orbáncfü
<i>Acer pseudoplatanus</i>	juhar jávor	<i>Acer pseudo-platanus</i>	hegyi juhar
<i>Aesculus Hypocastanum</i>	gesztenye bokrétafa	<i>Aesculus hippocastanum</i>	fehér vadgesztenye
<i>Geranium sylvaticum</i>	ligeti gerely	<i>Geranium sylvaticum</i>	erdei gólyaorr
<i>Geranium robertianum</i>	bakbüzü gerely	<i>Geranium robertianum</i>	nehézszagú gólyaorr
<i>Cytisus Laburnum</i>	fai zanót	<i>Laburnum anagyroides</i>	aranyeső
<i>Medicago minima</i>	piczi csigaeső	<i>Medicago minima</i>	apró lucerna
<i>Melilotus alba</i>	fehér mézkerep	<i>Melilotus albus</i>	fehér somkóró
<i>Trifolium arvense</i>	herehura lóhere	<i>Trifolium arvense</i>	törékeny tarlóhere
<i>Onobrychis sativa</i>	takarmány csacsöröm	<i>Onobrychis viciifolia</i>	takarmánybaltacim
<i>Vicia sativa</i>	abrak babó	<i>Vicia sativa</i>	takarmány bükköny
<i>Robinia hispida</i>	rózsás robinia	<i>Robinia hispida</i>	rózsás akác
<i>Spiraea salicifolia</i>	füzlevelű bajnócza	<i>Spiraea salicifolia</i>	füzlevelű gyöngyvessző
<i>Spiraea ulmifolia</i>	széllevelű bajnócza	<i>Spiraea chamaedryfolia</i> var. <i>ulmifolia</i>	szillelevelű gyöngyvessző
<i>Spiraea Aruncus</i>	szakállas bajnócza	<i>Aruncus sylvestris</i>	tündérfürt
<i>Spiraea filipendula</i>	kolonczos bajnócza	<i>Filipendula vulgaris</i>	koloncos legyezőfü
<i>Geum urbanum</i>	szegfűszagu csiklász	<i>Geum urbanum</i>	erdei gyömbérgyökér
<i>Potentilla caulescens</i>	sátorozó pimpó	<i>Potentilla caulescens</i>	sziklai pimpó
<i>Heracleum sphondylium</i>	medvetalp tápsír	<i>Heracleum sphondylium</i>	közönséges medvetalp
<i>Adoxa moschatellina</i>	pézsma kockagyöngy	<i>Adoxa moschatellina</i>	pézsma boglár
<i>Valeriana officinalis</i>	macska gyökénke	<i>Valeriana officinalis</i>	orvosi macskagyökér
<i>Scabiosa ochroleuca</i>	vajsziñü sikantyu	<i>Scabiosa ochroleuca</i>	vajsziñü ördög szem
<i>Bellis perennis</i>	szászorszép rukercz	<i>Bellis perennis</i>	szászorszép

latin név (1877)	magyar név (1877)	latin név (1999)	magyar név (1999)
<i>Centaurea cyanus</i>	buzavirág csükküllő	<i>Centaurea cyanus</i>	kék búzavirág
<i>Prenanthes purpurea</i>	piros csakkör	<i>Prenanthes purpurea</i>	nyúlsaláta
<i>Xanthium spinosum</i>	disznótövis csimpaj	<i>Xanthium spinosum</i>	szúrós szerbtövis
<i>Phyteuma spicatum</i>	füzéres raponcz	<i>Phyteuma spicatum</i>	erdei varjúköröm
<i>Campanula rapunculoidese</i>	raponczképű csengetyűke	<i>Campanula rapunculoides</i>	kányaharangvirág
<i>Vinca minor</i>	börvén meténg	<i>Vinca minor</i>	kis télizöld
<i>Cuscuta Europaea</i>	fonál fűnyüg	<i>Cuscuta europaea</i>	közönséges aranka
<i>Pulmonaria officinalis</i>	pöttögetett gálna	<i>Pulmonaria officinalis</i>	orvosi tüdőfű
<i>Hyoseiamus niger</i>	bolondító csalmatok	<i>Hyoscyamus niger</i>	beléndek
<i>Datura Stramonium</i>	maszlagos redősirom	<i>Datura stramonium</i>	maszlag
<i>Veronika Chamaedris</i>	cser szigoráll	<i>Veronica chamaedrys</i>	ösztrörüs veronika
<i>Organum major</i>	majorana murvapikk	<i>Majorana hortensis</i>	majoránna
<i>Thymus vulgaris</i>	közönséges demutka	<i>Thymus vulgaris</i>	kerti kakukkfű
<i>Satureja hortensis</i>	borsos szátorja	<i>Satureja hortensis</i>	csombord
<i>Clinopodium vulgare</i>	közönséges pereszlén	<i>Clinopodium vulgare</i>	borsfű
<i>Melissa officinalis</i>	citromszagu melissa	<i>Melissa officinalis</i>	citromfű
<i>Ajuga reptans</i>	ostorindás kacskanyak	<i>Ajuga reptans</i>	indás infű
<i>Cyclamen europaeum</i>	ligeti fürtszirom	<i>Cyclamen purpurascens</i>	erdei ciklamen
<i>Rumex scutatus</i>	pajzsos lórom	<i>Rumex scutatus</i>	római sóska
<i>Cephalanthera rubra</i>	piros tekeporhon	<i>Cephalanthera rubra</i>	piros madársisak
<i>Listera ovata</i>	tajásdadlevelű lizstera	<i>Listera ovata</i>	békakonty
<i>Paris quadrifolia</i>	négylevelű csillár	<i>Paris quadrifolia</i>	farkasszőlő
<i>Antherium ramosum</i>	agas hölye	<i>Anthericum ramosum</i>	ágas homokliliom
<i>Heleocharis palustris</i>	árva tódisz	<i>Eleocharis palustris</i>	mocsári csetkaka
<i>Asparagus officinalis</i>	spárga nyulárnyék	<i>Asparagus officinalis</i>	közönséges spárga
<i>Andropogon Ischemum</i>	vértállító fenyér	<i>Bothriochloa ischaemum</i>	fenyérfű
<i>Sorghum vulgare</i>	mohar csenkesz	<i>Sorghum bicolor</i>	tarka cirok
<i>Phalaris arundinacea</i>	nádképű polyvacsuc	<i>Phalaroides arundinacea</i>	pántlikafű
<i>Aira flexuosa</i>	vanyiga napicz	<i>Deschampsia flexuosa</i>	erdei sédbúza
<i>Elymus crinitus</i>	hajás czimbor	<i>Hordelymus europaeus</i>	hajperje
<i>Aspidium Filix Mas</i>	férfiás páprág	<i>Dryopteris filix-mas</i>	erdei pajzsika

A lap megjelentetését támogatta:

KŐSZEG VÁROS POLGÁRMESTERI HIVATALA
 ÍROTTKŐ NATÚRPARK EGYESÜLET Kőszeg
 SZ+SZ INTERNATIONAL KFT. Szombathely